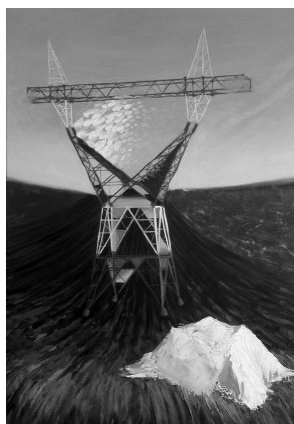

BIRÓ A. ZOLTÁN

FIATAL AGRÁRVÁLLALKOZÓK – TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ

A székelyföldi térség helyzetével, jövőjével kapcsolatos eszmefuttatásokban – legyenek azok közéleti vagy szakmai jellegűek – rendre előkerül a mezőgazdaság, illetve a tágabb értelemben felfogott agrárium kérdésköre. Ez nem véletlenül van így, hiszen a táji/természeti adottságok és az erdővagyon mellett a földvagyon képezi azt a térségi értéket, amellyel fejlesztéspolitikai szempontból lehet kezdeni valamit. Az sem mellékes tényező, hogy a térségi lakosság agrárérinthetősége nagyon magas, hiszen a háztartások több mint fele földtulajdonosként, alkalmi vagy rendszeres agrártermelőként kisebb-nagyobb mértékben érintett ebben az ágazatban. A térségi agráriummal kapcsolatos megközelítések egyik felől a lehetőségeket hangsúlyozzák, és az ilyen tematizációk rendszerint pozitív hangvételűek. Azt emelik ki, hogy a térségben a gazdálkodásnak és az agráriumhoz kapcsolódó munkakultúrának jelentős hagyománya van, az agrártevékenységnek nagy szerepe van az önellátásban, az egészséges vagy a tájjellegű élelmiszerek iránti igény felértékelí ezt az ágazatot. A tematizációk másik csoportja a gondokat, az akadályokat hangsúlyozza, és ezek között a leggyakrabban azzal a megállapítással találkozhatunk, hogy „az agrártermelő népesség elöregedett”, „a fiatalok számára ez az ágazat nem vonzó”, „nem lesz, aki átvegye a stafétabotot, a fiatalok elmennek vagy könnyebb mesterséget választanak”.

A fentiekben vázolt helyzetkép határozta meg a rendszerváltás utáni két, két és fél évtizedet. Az önfenntartó családi gazdálkodás – fő- vagy mellékfoglalkozásként – valóban nem volt vonzó a fia-

**A térségi innovatív
agrár vállalkozások
nagyobb részét
fiatalok működtetik...**

talok számára, az üzemszerűen működő nagyobb farmok kialakításában pedig tőkeerő és szakmai tudás híján nem vállalhattak szerepet. Változást – ha lassú léptékben is – az utóbbi évtized hozott: a pénzkiváltásra és önellátásra alapozó nagyszámú családi gazdálkodás, illetve a jóval kisebb számú farmszerűen működő nagyobb méretű agrárvállalkozások közti térben megjelent és fokozatosan erősödik egy újabb agrártermelői csoport, amely mindkét másik csoporttól lényegesen különbözik, és az esetek nagy többségében fiatalokból áll. A generációváltáshoz ugyanakkor jelentős tartalmi változás, innováció is kapcsolódik. Tevékenységük tartalma és formája a térségi kontextushoz viszonyítva újszerű, ezért nem csupán az agrárszektorban hoznak változást, hanem társadalmi innovációt is képviselnek. Ma még korai lenne kijelenteni, hogy az innovatív fiatal agrárszereplők térségi megjelenése és működése strukturális jellegű térségi modernizációhoz fog vezetni, de ez a lehetőség fennáll. Ezért ez a kis létszámú, de egyre gyarapodó csoport jóval nagyobb szakmai és közéleti figyelmet érdemel, mint amennyit ma a szakpolitika térségi szereplőtől kap.

Mi jellemzi ezt az innovatív csoportot

■ A térségi agrárinnováció témakörében intézetünk, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – 2011 óta folytat kutatásokat a csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány megbízása alapján. Az elvégzett elemzések jelentős része a fiatal és innovatív agrárvállalkozókra irányult. Az interjúanyagok, a tereptapasztalatok és esetelemzések alapján ez a célcsoport az alábbiakkal jellemezhető:

– Tevékenységük tartalma és jellege a térségi agrárjellegű tevékenységek kontextusában újszerű. Olyan termelői tevékenységet folytatnak, amelyekre ebben a térségben korábban csak szórványosan vagy egyáltalán nem volt példa. A skála rendkívül széles, a gyógynövénytermesztéstől a csigatenyésztésig, a gombatermeléstől a kecsketenyésztésig, a ribizlitemesztéstől a gilisztafarmig sokféle kezdeményezéssel találkozhatunk. A térségi gyakorlathoz viszonyítva újszerű a gazdálkodás módja is abban az értelemben, hogy tevékenységükben hangsúlyozottan megjelenik a pénzügyi/piaci gondolkodás (beruházás, az éves termelési cikluson túlmutató tervezés, az értékesítés, a marketing stb.). Ez lényeges innováció a térségre általánosan jellemző önfenntartó családi gazdálkodási modellhez viszonyítva, amelyből ez a komponens hagyományosan hiányzik.

– Ezek az innovatív vállalkozások több vonatkozásban különböznek a térségben működő üzemszerű farmgazdaságoktól is. Többek között abban, hogy kisméretűek, nem tartják kiemelten fontosnak a növekedést, a munkavégzés módozatai tekintetében igyekeznek „kézművesek” maradni.

– A vállalkozások döntő többségére az jellemző, hogy a vállalkozás ötletét, modelljét vagy technológiáját az innovatív vállalkozók a térségen kívül szerezték meg (személyes tapasztalat, személyes kapcsolat, internet, szakmai olvasmány stb.), és ezt a térségen kívüli tapasztalatot igyekeznek a térségi adottságokhoz kapcsolni. Tevékenységükben egymással szoros összefüggésben jelenik meg a tudásbehozás és a tudásadaptáció.

– Tevékenységüket több síkon is igyekeznek beágyazni a helyi társadalmi struktúrába. Ez többszintű, összetett folyamat (igyekezet). Része az is, hogy az innovatív vállalkozáshoz családi erőforrást (termőföld, gazdasági épületek, családi gazdálkodási ismeretek) használnak fel, de még fontosabb komponens, hogy tevékenységüket rendszerint valamilyen lokális adottság hasznosítására alapozzák. Nem utolsósorban az is fontos jellemző, hogy igyekeznek hatást gyakorolni a helyi közösségre (technológiaátadás, ismertátadás, szervezés stb.)

– Életútjukra általában az jellemző, hogy gyerekkorukban otthon szereztek valamennyi gazdálkodási ismertetet, de a tanulási és a munkaerőpiaci életút más irányba vitte őket, és más jellegű szakirányú végzettséget vagy munkatapasztalatot követően váltak gazdálkodókká. Körükben egyre több a nő.

– A tevékenységhez szükséges szakmai tudásszerzés az indulást követően folyamatos. Ez azt eredményezi, hogy rendszeres szakmai, személyi, információszerzési kapcsolatokat működtetnek térségen kívüli kapcsolati pontokkal, tevékenységük tulajdonképpen a saját lokális világ és a külső világ érintkezési felületein formálódik. A képzési kínálatok irányába nyitottak, és önállóan is tanulnak.

– A saját magukat vagy a tevékenységüket bemutató/jellemző szövegekben nagy szerepet kap az önreflexió: megfogalmazzák és meg is indokolják, hogy miért végzik a választott foglalkozást, és kiemelten hangsúlyozzák, hogy a helyi adottságokat/értékeket fontosnak tartják, az agrárjellegű tevékenység legyen környezetbarát, és céljuk az egészséges élelmiszerek előállítására. A településhez vagy a térséghez való kapcsolódás számukra fontos identitásképző elem.

– Működésükben sok az informális összetevő, az egyes vállalkozások hangsúlyozottan személycentrikusak. Negatív tapasztalatokra hivatkozva fenntartásokkal kezelik a banki hiteleket és a pályázatokat.

Társadalmi innováció?

■ A felsoroltak jól illusztrálják, hogy korántsem csak az agrárjellegű tevékenység innovációjáról van szó. Az innovatív agrárvállalkozók tevékenységében és narratíváiban olyan elemek jelennek meg (csak példaként emeljük ki a nyitottságot, a folyamatos újításra való hajlandóságot, az üzleti komponensek előtérbe hozását, a környezet és egészségtudatosságot, nem utolsósorban a térség szempontjából újszerű termékeket és technológiai eljárásokat), amelyek az agrárágazaton túlmutató társadalmi innovációként értelmezhetők. Nem véletlen, hogy a lokális közösségek viszonyulása ehhez az innovatív gyakorlathoz ambivalens, esetenként egyenesen távolgáttartó. Az innovatív agrárvállalkozások száma térségi léptékben nem nagy, településenként egy-két gazdálkodó sorolható be ebbe az innovatív csoportba. Az innovatív gazdaságok az esetek nagy többségében egymástól függetlenül működnek, a szervezeti keretek egyelőre inkább formálisak, ezért az innovációs folyamat térségi vonatkozásban alapvetően szigetszerű. A térségi társadalmi nyilvánosságban egyelőre ez az innovatív csoport nem kapott megjelölést. Gyakori a „biogazda”, „helyi termelő”, „fiatal gazda” megjelölés használata, de ezek a fogalmi megjelölések nem az innovatív jellegből indulnak ki, és nem innovatív termelőket is nagy számban magukba foglalnak. Kifejezetten az innovatív csoport támogatására eddig a térségben nem fogalmazódott meg szakpolitikai elgondolás, nem szerveződött meg kimondottan erre a csoportra irányuló tematizációs vagy támogatási gyakorlat.

Az intézményesülési folyamat alacsony szintje ellenére azt mondhatjuk, hogy ez a – fokozatosan gyarapodó – gazdálkodói csoport a gazdálkodói tevékenysége, szakmai érdeklődése és tudása, szakmai és társadalmi magatartása, érték- és célrendszerre szempontjából új társadalmi jelenség ebben a félperiferikus, vidéki térségben. Nyilván nem véletlen, hogy elsősorban a fiatalabb agrárszereplők nyitottak erre az innovatív modellre, hiszen a sikeres tevékenységhez alapvetően hozzátartozik a mobilitás, a kapcsolatteremtés, a tanulás, a kezdeményezés, a marketing és a menedzsment, és mindez feltételezi a digitális eszközök és tartalmak fokozottabb mértékű használatát is. Az innovatív csoport megjelenése nyilván összefügg azokkal, hogy a vidéki térségek globális léptékben is fokozatosan fölértékelődnek (az eddigén adottságok előtérbe kerülése, a helyi termékek és az egészséges élelmiszerfogyasztás iránti

igény növekedése, a szélesebb értelemben vett agrárinnováció, a kreatív osztály megjelenése vidéki térségben, a vidékre költözés és hasonlók), az úgynevezett „új vidékfejlesztési paradigma” lassan a poszt szocialista térségben is teret nyer. Ez a társadalmi innovációs folyamat a vizsgált térségben egyelőre az elején tart, és mai állapotában meglehetősen ambivalens. Kétségtelen előny az, hogy elsősorban a fiatalabb generáció hordozza ezt a változást, és programszerű térségi intézményes támogatás nélkül is működőképesnek mutatkozik.

Hogyan tovább?

■ Nyitott kérdés, hogy mennyiben hordoz térségi változási paradigmát a bemutatott gazdálkodási modell. Amint azt az eddigiekben is jeleztük, a térségi intézményi környezet nem nevezhető célzottan támogató jellegűnek azon oknál fogva, hogy a támogatáspolitikát és a szakmai-közéleti tematizációt nem az innovatív jelleg mentén működteti. A közvetlen társadalmi környezet (elsősorban a lokális közösség) jó esetben passzív („várjuk ki, hogy mi lesz belőle”, „lássuk, mikor bukik bele”), rosszabb esetben pedig kifejezetten távolságtartó. Maguk az innovatív agrárszereplők jól érzékelik ezt a viszonyulást, és többféle módon próbálkoznak lokális elfogadottságuk erősítésével. Egyelőre még korai lenne azt kijelenteni, hogy az innovatív fiatal gazdák csoportjának a megjelenése, a csoport létszámának fokozatos gyarapodása már rövid távon strukturális léptékű térségi modernizációs folyamathoz fog vezetni, és mérhető léptékben erősíteni fogja a térség versenyképességét. De érvelni szeretnénk amellett, hogy ez a lehetőség ennek az innovatív csoportnak a működésében elvben benne van. Többek között azért is, mert a térségi birtokszerkezet stabilitása nem nagyon teszi lehetővé az üzemszerűen működő nagyobb farmgazdaságok számának gyarapodását, az önfenntartó családi gazdasági modell társadalmi szerepe pedig – ha nagyon lassú léptékben is – nem erősödni, hanem csökkenni fog. A két gazdálkodási forma közti térben a kis léptékű innovatív gazdálkodás térnyerési lehetőségei tovább fognak növekedni, a társas gazdálkodási formák (szövetkezet, egyéb társas formák) szerveződési folyamata nagyon lassú. A legfontosabb tényező azonban ebben a folyamatban a generációs váltás. A térségi innovatív agrárvállalkozások nagyobb részét fiatalok működtetik, és alapvetően más modell szerint, mint amilyen gazdálkodási modelleket ez a térség az eddigiek során kitermelt. Ez a csoport – saját tevékenysége révén – olyan innovatív tartalmat generált, amelynek az adott ágazaton jóval túlmutató hatása lehet, potenciálisan térségi változási paradigmát hordoz. Ezért gondoljuk azt, hogy ennek a társadalmi csoportnak a működése a jelenleginél jóval nagyobb figyelmet érdemel a szakmai elemzés, a szakpolitikai tervezés és a nyilvános társadalmi tematizáció részéről egyaránt.